

Rus Diplomatların Gözüyle

31 Mart Vakası

Şahin DOĞAN

Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

E-Mail: sahindogan@akdeniz.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-7443-4176

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 24.02.2020 Kabul Tarihi / Accepted: 15.11.2020

ÖZ

DOĞAN, Şahin, **Rus Diplomatların Gözüyle 31 Mart Vakası**, CTAD, Year 16, Issue 32 (Fall 2020), s. 691-715.

Bu makalede Osmanlı İmparatorluğu'nun yakın tarihinin önemli gelişmelerinden biri olan 31 Mart Vakası, Rus Diplomatların Gözüyle değerlendirilmiştir. Makalede Rusya'nın İstanbul Büyükelçisi Zinovyev, Makedonya'da görev yapan ataşesi Petreyev, Edirne Rus Konsolos yardımcısı Protopopov, Selanik Rus Konsolosu Kohmanskiy, dönemin İstanbul ikinci dragomanı Mantelştam, Rusya'nın İstanbul Askerî ataşesi Holmsen gibi Rus diplomatların rapor, telgraf ve mektuplarına yansımış olan konuya ilişkin olay, olgu ve tespitler ele alınarak Rus diplomatların dolayısıyla Rus hariciyesinin 31 Mart Vakası'na bakış açısı ve olayların yaşandığı günlerdeki Osmanlı algısı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: 31 Mart Vakası, Rus Diplomatik Belgeleri, Rus Hariciyesi, Osmanlı Devleti, Meşrutiyet

ABSTRACT

DOĞAN, Şahin, **31 March Incident through the Eyes of Russian Diplomats**, CTAD, Yıl 16, Sayı 32 (Güz 2020), pp.691-715.

This article evaluates the 31st March Incident, which is one of the most important developments in the recent history of the Ottoman Empire, through the eyes of Russian diplomats. In this article, the events, facts and determinations related to the subject, which are reflected in the reports, telegraphs and letters of Russian diplomats, such as Zinoviev, the Russian Ambassador to Istanbul, Petreyev, the Russian attaché in Macedonia, Protopopov, Russian Deputy Consul in Edirne, Kohmanskiy, the Russian Consul in Thessaloniki, Mantelştam, the second dragoman in Istanbul, Holmsen, military attaché of Russia in Istanbul are examined and the point of view of Russian diplomats, therefore Russian Foreign Affairs, to the 31st March Incident and the perception of the Ottomans in these days are aimed to be revealed

Keywords: 31 March Incident, Russian Diplomatic Documents, Russian Foreign Affairs, Ottoman State, Constitutionalism

Giriş

Bu makalenin amacı 31 Mart Vakası'nı yeniden ele alıp incelemek değil, bugüne değin literatürümüzde ele alınmamış bir yöne eğilerek Rus diplomatların hadise hakkındaki gözlemlerini değerlendirmektir. Onların olayları anlatışı, olaylar hakkındaki yorumları mevcut bilinenler dışındaki verdikleri ufak da olsa bilgi katkıları ele alınmış ve Rus diplomatların, dolayısıyla Rus Hariciyesi'nin olayların yaşandığı günlerdeki 31 Mart Vakası'na bakış açısı ve Osmanlı algısı ortaya konmaya çalışılmıştır. Nitekim bu makaleyle 31 Mart Vakası'nın olay ve olgularının aktarılması önem arz etmekle birlikte daha ziyade Rus Hariciyesi'nin algısı ön plana çıkmaktadır.

19. yüzyılda, dünyanın birçok ülkesinde kendi özgün koşulları altında rejim değişiklikleri farklı dinamiklere bağlı olarak gelişmiştir. Osmanlı İmparatorluğu da kendine özgü koşullar altında 19. yüzyılın sonunda rejim değişikliğine uğrayan imparatorluklardan biri oldu. İmparatorluk, 1876 yılında anayasal monarşiye yani meşrutiyete geçmiş ve İmparatorluk'ta ilk kez bir anayasa kabul edilip genel seçimler yapılarak meclis açılmıştır. Ancak bu meclis uzun ömürlü olmamış, II. Abdülhamit 93 Harbi'nin olağanüstü Őartlarını da gerekçe göstererek meclisi tatil etmiştir. Meclisin tatil edilerek 1908 yılına değin bir daha açılmaması Kanun-i Esasi'nin de zımnen rafa kaldırılması demektir. Nitekim bu durum ülkede yeni bir siyasi hareketin başlaması için bir neden teşkil etmiş ve meclisin açılmasıyla Kanun-i Esasi'nin tekrar yürürlüğe konulması için Jön Türkler tarafından siyasi mücadeleye girişilmiştir.

Bu dönemde bir siyasi hareket olarak ortaya çıkan İttihat ve Terakki Cemiyeti, 23 Temmuz 1908 İhtilali ile İmparatorluk'ta yeniden meclisin

açılmasını sağlamış ve akabinde İttihat ve Terakki Cemiyeti ülkedeki siyasi otoritesini giderek daha da güçlendirmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu meşrutiyete Avrupalı devletlerden çok sonra geçmiş olsa da kendi yakın coğrafyasında bulunan İran ve Rusya'ya göre daha erken bir dönemde anayasal monarşiye geçmekle iç dinamiklerinin bu ülkelere göre daha farklı olduğunu göstermişti. Ancak, meclisin kapanması ve Kanun-i Esasi'nin askıya alınmasından yaklaşık 30 yıl kadar sonra İmparatorluk'ta siyasi-askeri bir hareket neticesinde yeniden meclisin açılması ve Kanun-i Esasi'nin yürürlüğe girmesi ülkenin anayasal bir monarşiye dönüşme sürecini kendine özgün bir gelişim çerçevesi çizmiştir.

İmparatorlukların mutlakiyetten anayasal monarşiye geçişi ve bu geçiş sırasında yaşanan olayların hatıraları o ülkelerin günümüze kadar oluşan siyasi kültürünün belirlenmesinde oldukça önemli bir rol oynar. Bu konuya ilişkin tartışmalar birçok ülkede günümüze kadar devam eden güçlü izler bırakmıştır. Osmanlı İmparatorluğu için de durum böyledir. Nitekim Doğu ile Batı arasında önemli bir devlet olan Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi kültürü oluşurken kendi özgün koşullarında daha sonra Cumhuriyet'e evrilen Meşrutiyet süreci, ülkenin siyasi yaşamında günümüze kadar devam eden derin izler bırakmıştır. İmparatorlukta bu süreçte yaşanan gelişmeler farklı fikir akımlarınca, siyasi partilerce ve onların toplumsal tabanlarında farklı yorumlanmış ve farklılaşmalarını sağladığı gibi var olan farklılıklarını da derinleştirmiştir.

İşte makalemizin konusu olan ve tarihimizde *31 Mart Vakası* olarak adlandırılan olay, İmparatorluğun Meşrutiyet'e geçiş süreci çerçevesindeki önemli gelişmelerden biri olmuştur. Bu olayın neden kaynaklandığı, kimlerin bu olayın çıkmasında rol oynadığı, yaşanan olayın askeri-toplumsal bir kalkışma mı olduğu, 31 Mart Vakası'nın ilan edilen Meşrutiyet'e karşı bir ihtilal mi yoksa İttihat ve Terakki'ye karşı yapılan bir ihtilal mi olduğu veya mektepli zabitlerle alaylılar arasında bir mücadeleden mi kaynaklandığı, bu olayı Sultanın mı yoksa İttihatçıların mı yönlendirdiği gibi birçok cevaplanması gereken sorular günümüze kadar hem bilimsel ve hem de siyasi çevrelerde tartışılan konular olmuştur. Ancak günümüze kadar bu soruların büyük bir kısmı kesin olarak cevaplanamamış ve farklı bakış açıları yorumlarla bir sonuca varılmaya çalışılmıştır. Nitekim bu çalışmamız da 31 Mart Vakası'nın Rus diplomatların bakış açısını ortaya koyması bakımından kaleme alınmıştır.

Yukarıda belirtildiği üzere yakın tarihimizin önemli olaylarından biri olarak addedilen *31 Mart Vakası* bu ilgi çekici yönleriyle birçok bilimsel araştırmaya konu olmuş ve detaylı bir şekilde ortaya konulmuş¹ olmakla birlikte günümüze

¹ Bu makale özellikle Rus diplomatların bakış açısını ön plana çıkarmak amacıyla kaleme alındığı için konuya ilişkin temel kaynaklar ki metin içerisinde özellikle tekrara düşmemek için kullanılmamıştır. 31 Mart Vakası'na dair zengin bir literatür mevcut olup bu konuda bazı temel

kadar Türk tarih literatüründe, Rus diplomatlarının konuya ilişkin yazışmalarının katkısı bulunmamaktaydı. Hâlbuki yakınçağın büyük devletleri arasında yer alan ve Osmanlı Devleti'nin akıbetinde büyük bir rol oynamış olan Rusya gibi bir devletin konuya ilişkin bakış açısı ve İmparatorluk'taki gelişmeleri algılama ve yorumlama tarzının ortaya konulması büyük önem arz etmektedir. Nitekim bu makalede kullanılan arşiv belgeleri, A. L. Popov tarafından “Arhiv Vneşney Politiki” arşivi koleksiyonundan derlenmiş ve Krasny Arhiv, T.2(45), Moskova, 1931, ss.27-52.'de yayınlanmış belgelerdir. Arşiv belgeleri metinleri, Popov ve B. Y. Galina tarafından basım için düzenlenmiştir. Rus Dışişleri arşivinden derlenmiş olan bu belgeler Rusya'nın İstanbul Büyükelçisi Zinovyev, Makedonya'da görev yapan ataşesi Petreyev, Edirne Rus Konsolos yardımcısı Protopopov, Selanik Rus Konsolosu Kohmanskiy, dönemin İstanbul ikinci dragomanı Mantelştam, Rusya'nın İstanbul Askerî ataşesi Holmsen gibi Rus diplomatların rapor, telgraf ve mektuplarından oluşmaktadır. Söz konusu yazışmaların, İstanbul'da başlayan olaylardan başlayarak sonraki gelişmeleri kronolojik olarak sistematize bir şekilde derlenmiş olması ve Rus diplomatlarının belgelere yansıyan bakış açıları ve düşüncelerinin –zaten literatürde yer alan birçok detaylı bilgiyle– kaybına neden olmamak adına makale kaleme alınırken belgelere gerekmedikçe müdahale edilmedi. Ayrıca, 31 Mart Vakası'na ilişkin Rus diplomatik yazışmaları ışığında yapılan böyle bir çalışmanın Rus Dışişleri arşiv belgeleri ve kaynakları taranarak devam

çalışmalar şunlardır: Sina Akşin, *31 Mart Olayı*, Ankara, 1972.; Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, 3. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2001; Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, C.I-Kısım II, TTK, Ankara, 1991.; Azmi Özcan, “Otuzbir Mart Vak'ası”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.34, 2007, ss.9-11.; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi (İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı)*, C. V, TTK Yay. (basım yeri ve yılı belirtilmemiş); Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki 1908-1914*, 5. Baskı, Çev.: Nuran Yavuz, Kaynak Yay., İstanbul, 1999.; Edward F. Knight, *Jön Türkler ve II. Abdülhamid*, Çev.: Sabiha Deniz, Kariyer Yay., İstanbul, 2010.; Aykut Kansu, *İttihatçaların Rejim ve İktidar Mücadelesi 1908-1913*, Çev.: Selda Somuncuoğlu, İletişim Yay., İstanbul, 2016.; Bayram Kodaman; Mehmet Ali Ünal, *Son Vak'ânîvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi II. Meşrutiyet Olayları (1908-1909)*, TTK Yay., Ankara, 1996.; Faik Reşit Unat, *İkinci Meşrutiyatin İlanı ve Otuzbir Mart Hâdisesi, II. Abdülhamid'in son Mabeyn Başkatibi Ali Cevat Beyin Fezleke'si*, TTK Yay., Ankara, 1985. İsmail Hami Danişmend, *Sadrâzâm Tevfik Paşa'nın Dosyasındaki Resmî ve Hususî Vesikalara Göre: 31 Mart Vakası*, İstanbul Kitabevi, İstanbul, 1986. Vd.; Konuya ilişkin yapılmış bazı tezler ise şunlardır: Zekeriya Türkmen, *Hareket Ordusu ve Mahmud Şevket Paşa*, Marmara Ün. SBE, İstanbul, 1989. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi); Muhammet Emin Çaycı, *Osmanlı Basınında 31 Mart Olayı*, Dokuz Eylül Ün. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ens., İzmir, 2009. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi); Yunus Emre Tiryaki, *Hatıralarda II. Meşrutiyetin İlanı ve 31 Mart Vak'ası*, Hacettepe Ün. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ens., Ankara, 2016. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi); Fatma Çakır, *Hüseyin Câhid'in Tanin'deki Makalelerine Göre 31 Mart Olayı*, Karadeniz Teknik Ün. SBE, Trabzon, 2014. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi); Siddık Yıldız, *Çıkışından Bastırılmasına Kadar 31 Mart İyami*, Gazi Ün. SBE, Ankara, 2006. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) vd.

ettirilmesinin önemli bir perspektife sahip olduğunu ve gerekliliğini de belirtmek isteriz.

Rus Diplomatların Gözüyle 31 Mart Vakası

Söz konusu belgelerin ilki Rus Büyükelçi Zinovyev'in 31 Mart (13 Nisan 1909) tarihinde çektiği telgraftır. Bu telgrafta büyükelçinin verdiği bilgilere göre, 31 Mart sabah erken vakitlerinde İstanbul garnizonu birliklerinde genel bir ihtilalcı hareket ortaya çıkmıştı. Subayların bir kısmı tutuklanmış ve bazı subaylar ise saklanmışlardı. Askerler erbaşlarının komutasında yasama organının ve bakanlıkların değiştirilmesini, şeriatın getirilmesini ve Sultanın iktidarının kurulmasını istemekteydiler. Bu gelişmeler sırasında halk arasında panik yaşandı ancak askerlerin halka bir şey yapmayacaklarını söylemelerinden sonra halkın endişesi azaldı. Telgrafında bu bilgileri veren Rus Büyükelçisi için henüz “*bu hareketin ne gibi sonuçlar doğuracağını öngörmek oldukça zor*” idi.²

Zinovyev, 14 (1) Nisan 1909 tarihli bir telgrafında İstanbul'da 13 Nisan (31 Mart) günü yaşananlar hakkında çeşitli çelişkili bilgilerin geldiğini bu nedenle çok detaylı değil ancak bu hareketin –ki Büyükelçi bu hareketi bir irticai (reaksiyon) hareket olarak tanımlar- genel özellikleri hakkında şu bilgileri verebileceğini söyler:

“Hiç şüphe yok ki bu hareket alt tabaka Müslüman din adamlarının propagandası neticesinde ortaya çıkmıştır. Bunların etkisi size 27 Mart (9 Nisan) tarihinde yazmış olduğum raporda belirttiğim manifestolarında da ortaya çıkmıştır. Bu din adamlarının sayesinde bu propaganda İttihat ve Terakki Komitesinin kendi dayanağı olarak gördüğü askeri birliklerin içerisine sızdı. Propaganda o kadar gizli ve ustaca yapıldı ki bu hususta hiçbir tedbir alınmamıştı.

31 Mart günü Ayasofya yanındaki meydana verilen bir işaretle buraya şehirdeki kışlalarda bulunan askeri taburlar gönderilmeye başlandı. Bu taburların tümü kendi erbaşlarının komutasında onları takip ettiler, zira askerlere güven hissi vermeyen subaylar askerler tarafından tutuklanmışlardı. Kısa bir zaman içerisinde Ayasofya civarında 12 kadar piyade taburu toplandı. Ve bu sayı Boğazın Asya kısmından gelenlerle artmaya devam etti.

Harbiye Nezareti binası yakınında yaklaşık 4 piyade taburu, birlik veya iki süvari ve birkaç topçu bataryası konuşlandırıldı. Bu birlikler bu gerici harekete katılmadıkları halde bunların kendi askeri yöneticilerine olan sadakati hesap edilmemişti.

² “Телеграмма посла в Константинополе от 13 апреля (31 марта) 1909 г. No 74.” (А. Попов, “Турецкая Революция 1908–1909”, *Krasny Arhiv*, T.2(45), Moskova, 1931, s. 27.) (Sonraki dipnotlarda eser ismi *KA* kısaltması ile verilecektir.)

Bu gelişmeler karşısında Türk nazırları Bab-ı Ali’de 2 saat kadar bir toplantı yaptılar. Bu toplantıya aynı zamanda askeri birliklerin komutanları da davet edilmişlerdi. Söylendiğine göre I. Kolordu komutanı Mahmut Muhtar Paşa ve Ana Karargâh komutanı İzzet Paşa, isyan eden birliklerin bastırılması için silah kullanılmasını önerdiler, fakat daha temkinli olan Sadrazam bunu desteklemedi ve nazırlığın, bu harekete hakim olamayacağı ve çekilme hususlarında rica etmek üzere Sultanı haberdar etmek zorunda olduğunu söyledi. Bu öneriye birçok kişi katıldı ve bunun üzerine Hilmi Paşa Yıldız’a hareket etti.

Bu arada ayaklanmış olan taburlar Şeyhülislam’a şu isteklerini bildirdiler:

- 1) Yeni kanunlar çıkartılırken şerri hükümler göz önünde bulundurulsun.
- 2) Sadrazam Hilmi Paşa, Harbiye Nazırı ve Bahriye Nazırı görevlerinden uzaklaştırılsın
- 3) Yeni kabine oluşturulması eski sadrazam Kâmil Paşa’ya verilmesi ve Harbiye Nazırı olarak Nazım Paşa’nın atanması.
- 4) Meclisi Mebusan başkanı Ahmet Rıza Bey görevinde uzaklaştırılsın ve onun yerine Ahrar Partisinin başında olan İsmail Kemal Bey onun yerine geçsin.
- 5) Tanin Gazetesi editörü Hüseyin Cahit ve Selanik mebusları Rahim ve Cavid Beyler İstanbul’dan uzaklaştırılsınlar.
- 6) Ermeni İstanbul Mebusu Kirkor Zöhrab Meclisin birinci yardımcısı olarak atansın
- 7) Avcı taburundaki subaylar başkaları ile değiştirilsin.

Bu istekler Şeyhülislâm tarafından Sultan’a iletilti. Sultan bunun üzerine kendi baş katibi Cevad beyi Meclis-i Mebusan’a gitmek ve şunları iletmek üzere görevlendirdi: “Hilmi Paşa Kabinesinin çekilmesi kabul edildi. Harekete katılmış olan birlikler sorumlu tutulmayacaklar ve kurulacak kabineye şeriatın sonsuz ve yüce kurallarına uyması emrolunacak.”

Akşam’a Yıldız’a eski Hariciye Nazırı Tevfik Paşa davet edildi...

...Söylendiğine göre akşam ayaklanmış olan taburlar ile Harbiye Nezareti önünde konuşlanmış olan birlikler arasında ufak çatışmalar yaşanmış. Fakat, bu bilgiler henüz doğrulanmadı. Saat gece 10.00’da ise taburlar ile birlikler birleştiler ve tüfek ve mitralyözlerden ateş etmeye başladılar. Her iki taraf kendi başarısını kutlamak istediler ve bu saat gece 1.00’e kadar sürdü. Birlikler kendi kışlarına tamamen düzensiz bir şekilde döndüler. Askerler İmparatorluğun Büyükelçiliği yakınındaki yol boyunca havaya ateş etmeyi bırakmadılar. Hem dün hem de bugün mermiler Büyükelçiliğe dahi uçtular. Bu durum diğer Büyük elçiliklerde de yaşandı.

Bugün sabah itibari ile İstanbul yeniden birlikler ile doldu ve ateş sesleri yeniden başladı.

Dün söylendiğine göre 15 kişi öldü ve 50 kişi yaralandı. Ölenlerin arasında Mebus Emir Aslan da bulunmaktadır. Emir Aslan’ı yanlışlıkla etkili

bir mebus olan Hüseyin Cahid zannetmişlerdi. Hüseyin Cahid benim onu saklamam ricasıyla yanıma geldi. Ben de tabii ki onun bu sığınma talebini ret edemedim. Ayrıca Adliye Nazırı Nazım Paşa, Şerif Yahya Sadık Paşa... öldürüldüler.

Askerler tarafından şehir halkına her hangi bir saldırı olmadı.³

Olayların gelişimiyle ilgili bu bilgileri raporunda veren büyükelçi, İstanbul'da yaşanan olayları değerlendirirken, İttihat ve Terakki Partisi'nin tamamen dağıldığını ve partinin bütün etkili isimlerinin intikam alınmasından korkarak saklandıklarını söylemekte ve Ahrar Partisi'nin askeri hareketin elebaşları ile mutabık kaldıklarını zira bu durumun ayaklanan taburların Şeyhülislâm'a verdikleri taleplerinde de teyit edildiğini ifade etmektedir. Büyükelçiye göre, kuvvetli bir ihtimalle kendi gizli adamları aracılığı ile askeri harekâtı teşvik eden Sultan yeniden önemli bir güç elde etmişti. Ona göre, ordudaki disiplin tamamen yok olmuş ve hazinenin finans durumu çok kötü durumdaydı. Zinovyev'e göre, gerçekleştirilen darbe kuvvetle ihtimal eyaletlerde de yeni sorunlar doğuracaktı. Tek kelimeyle Osmanlı İmparatorluğu ağır bir kriz yaşamaktaydı ve bu kriz, İmparatorluğun yaşamsal gücüne kötü yansıtacağı gibi İmparatorluğun çökmesini hızlandıracaktı.⁴

Bu raporda aktarılan ilginç bir bilgiye bu olaylar sırasında Rus Büyükelçiliğine sığınan Hüseyin Cahit ile Zinovyev arasında gerçekleşen diyalogdur. Büyükelçinin aktardığına göre, kendisi (Zinovyev), Hüseyin Cahit'e, nasıl olup da ne kendi ne de onun çok sayıdaki arkadaşları kendilerine hazırlanan bu darbeyi göz önünde bulundurmadıklarını sormuş, Hüseyin Cahit ise : *"Bu durum kanıtıyor ki biz çok aptalmışız"* şeklinde bir cevap vermiştir.⁵

İki gergin günden sonra şehirde asayiş nispeten sağlanmış ve Harbiye Nazırı'nın alınması ve yerine Müşir Ethem Paşa'nın atanması ile tatmin olan ayaklanan taburlar kendi kışlarına geri dönmüşlerdi. Bu hareketin şeriat hükümlerini savunan din adamlarının propagandası neticesinde ortaya çıktığını ifade eden Zinovyev, bu din adamlarına göre güya İttihat ve Terakki Partisi'nin şer'i hükümleri çiğnemekte olduklarını ve aynı zamanda onlara göre bu partinin yöneticilerinin iktidar düşkününü ve havai olduklarını yazar.⁶ 2 Nisan tarihli bu raporunda İttihat ve Terakki Partisi'nin dağıldığını ve Partinin yöneticilerinin kaçtıklarını veya saklandıklarını tekrar belirten Zinovyev, kendisinin yanında Büyükelçilik'te saklanan Hüseyin Cahit'i ise yurt dışına göndereceğini bildirir.⁷

³ "Депеша посла в Константинополе от 14 (1) апреля 1909 г. No 68.", (KA, s. 28-29).

⁴ Aynı yer.

⁵ Aynı yer.

⁶ "Телеграмма посла в Константинополе от 15 (2) апреля 1909 г. No 77.", (KA, s. 31).

⁷ Hüseyin Cahit Bey ile Cavid Bey bir Rus gemisi ile Odesa'ya kaçtılar. Burada Rus General Tolmaçev tarafından misafir edildiler. (G. Z. Aliyev, *Turtsiya v Period Praveniya Mladoturok (1908-*

Büyükelçiye göre Sultanın hâkimiyeti sağlanmıştı ve Sultan artık Yıldız'dan alınan askeri bölüklerin geri dönmeleri için emir vermişti. Ayrıca, Hariciye Nazırı Rıfat Paşa dışında yeni kabine tamamen Sultana itaat eden eski unsurlardan oluşturulmuştu.⁸

İstanbul'daki bu gelişmeler kısa bir zamanda Makedonya'da da duyulmuş ve Makedonya'da görev yapan ataşe Petryayev İstanbul Büyükelçisi'ne 15 Nisan günü çektiği telgrafla oradaki gelişmeleri aktarmıştır. Ataşe'nin belirttiğine göre *Genç Türk Komitesi* ara vermeden 14 Nisan gününden beri Mahmut Paşa'nın başkanlığında toplantı yapmaktaydı. Bu toplantıda İstanbul'daki yeni iktidarın kabul edilmemesi kararlaştırıldı. Sultan'dan alınan bir telgraf ile Kanun-i Esasi'ye dokunulmayacağı yönündeki verilen garanti Üçüncü Kolordu subaylarına inandırıcı gelmemekteydi ve İstanbul'da ortak bir hareket düzenlemek için Üçüncü Ordu ile birlikte görüşmeler sürdürülüyordu. Ordunun ilk birlikleri Makedonya'dan gönderilmek üzere gece hazırlanmışlardı. Manastır'dan 15 tabur ile birlikte Binbaşı Niyazi'nin gelmesi bekleniyordu. Petryayev'in bildirdiğine göre başarılı olunduğu takdirde Genç Türkler, Sultanı tahtan indirmeyi planlamaktaydılar.⁹

Nitekim İstanbul'daki Rus Askeri Ataşe Albay Holmsen, Yanya, Manastır, Selanik ve Serez'de Jön Türkler gerçekleşen darbeye hiddetlenerek eski kabinenin iktidara dönmesini istediklerini ve bu isteklerini desteklemek için Üçüncü Kolordu'yu İstanbul'a göndermeyi karar verdiklerini, 16 Nisan günü 1300 kişinin demir yolu ile Çatalca'ya taşındığını ve Manastır'da birliği tamamlamak için rediflerin çağırıldığını ifade ediyordu. Bununla birlikte Jön Türkler ikinci Kolorduyu da kendi taraflarına çekmek istemekteydiler.¹⁰

Zinoviyev'in 17 Nisan tarihli telgrafında belirttiğine göre, Selanik'ten çıkan taburlar Çatalca'ya ulaşmış ve bir mukavemet ile karşılaşmadan Hadımköy ana kalesini ele geçirmişlerdi. Buradan bu taburların ikna edilmesi için gönderilen askeri memur ve din adamlarından oluşan heyet bunu başaramadan geri dönmüş ve bunun üzerine başka bir meclis heyeti gönderilmekteydi. İstanbul Garnizonu birliklerinin mukavemet gücüne güvenilemeyeceği ve hem de bu günlerde önemli sayıda subayların askerler tarafından öldürüldüğü ve

1918 gg.), AN SSSR, İzd.: Nauka, Moskva, 1972, s. 139. Bu konuda daha geniş bilgi için Bk.: Fatma Çakır, *Hüseyin Câhid'in Tanın'deki Makalelerine Göre 31 Mart Olayı*, Karadeniz Teknik Üniv. SBE, Trabzon, 2014. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

⁸ “Телеграмма посла в Константинополе от 15 (2) апреля 1909 г. No 77.”, (KA, s. 31).

⁹ “Телеграмма управляющего гражданским агенством в Македонии от 15 (2) апреля 1909 г.”, (KA, s. 31).

¹⁰ “Донесение военного агента в Константинополе от 16 (3) апреля 1909 г. No 60.”, (KA, s. 34).

diğerlerinin ise kaçtıklarını belirten Zinovyev, Sultanı büyük bir tehlikenin beklediğini öngörmekteydi.¹¹

Makedonya'daki komitede iki görüş ortaya çıkmıştı: Bunlardan ilki, yeni partilerle anlaşmaya eğilimli ve nazırlıkların koalisyonla oluşturulması görüşü; diğeriye Mahmut Paşa ve subaylarca liderliği yapılan görüş ki bu da hareketin sert tedbirler ile bastırılması, geçici bir askeri diktatörlüğün kurulması ve isyancıların tamamen tenkil edilmesi yönündeydi. Makedonya'da görev yapan atışe Petryayev İstanbul Büyükelçisi'ne bu son görüşün şu an öne çıkmış durumda olduğunu bildirmekte ve Jön Türkler tarafından olumlu haberlerin yayılmasına rağmen eyaletlerdeki durumun ümit verici görünmediğini ifade etmekteydi. Enver Bey ise 16 Nisan akşamı Makedonya'ya gelmiş ve Çatalca'daki birliklere iştirak etmek üzere yola çıkmıştı.¹²

Ordu komutanlarıyla görüşmeler yapan Meclis Heyeti hiçbir şey elde etmeden Çatalca'dan döndü. Ordu komutanları Heyet'e anayasanın ve Meclis-i Mebusan faaliyetlerinin temini ve aynı zamanda son askeri hareketin elebaşlarının cezalandırılması gerekliliğini dile getirdiler. Dedeağaç'ta bulunan birliklerin Komutanı demir yoluyla göndermiş olduğu telgraf ile büyükelçiliklere ve misyonlara bu girişimin amacının anayasanın temini ve askeri harekâtın elebaşlarının cezalandırılması olduğunu ve yabancıların can ve mallarına ve Payitaht'ın bütün sakinlerinin her hangi bir tehlike beklemediğini bildirdi. Zinovyev'in belirttiğine göre İstanbul Garnizonu birlikleri moralden düştüler ve Yıldız'da da panik hâkim olmuştu.¹³

İstanbul'daki askeri Atışe Albay Holmsen'in, 18 Nisan tarihli telgrafına göre Çatalca kalesi Garnizonu kendi kendine çarpışmadan buraya gelmişti. Selanik birliklerinin ilk üç katarı tahkim hattı geçerek gelecek olan diğer katarları beklemek üzere Ispartakule mevkiinde konuşlandılar. Birlikler, İktidar ile her türlü görüşmeyi ret ediyorlar ve demir yolu ve telgraf onlar tarafından ele geçirilmişti. Şu ana kadar dahi tereddüt eden 2. Kolordu, 3. Kolordu ile birleşecek ve 17 Nisan günü 2. Kolordu Çatalca'ya 4 katar birlik göndermişti. Bütün siyasi partilerin Sultan'ın engel teşkil ettiği barış yapılması için birleştiklerini belirten Holmsen, 1. Kolordu tarafından da herhangi bir karşı tedbir alınmadığı zira birliklerin güvenilir olmadığını ifade etmektedir. Bu gelişmeleri değerlendiren Albay Holmsen'e göre bu gelişme herhangi bir çatışma ile sonuçlanmayacak ve iktidar burada geri çekilecekti.¹⁴

¹¹ "Телеграмма посла в Константинополе от 17 (4) апреля 1909 г. No 93.", (KA, s. 34).

¹² "Телеграмма управляющего гражданским агенством в Македонии от 17 (4) апреля 1909 г.", (KA, s. 35).

¹³ "Телеграмма посла в Константинополе от 18 (5) апреля 1909 г. No 95.", (KA, s. 35).

¹⁴ "Телеграмма военного агента в Константинополе от 18 (5) апреля 1909 г. No 62.", (KA, s. 36).

Edirne'deki Rus Konsolos Yardımcısı Protopopov, İstanbul Büyükelçisi'ne çektiği 19 Nisan tarihli telgrafta Çatalca'da, toplanmış olan birliklerin Sultan'ın öldürülmesini veya tahtan indirilmesini istediklerini bildirmekteydi.¹⁵

İstanbul Büyükelçisi'nin Petreyev'den aldığı telgrafta Makedonya'da Komite iktidar ile görüşmeler yapmıştı. Bu görüşmelerde yapılmış olan tekliflere karşılık olarak Komite şu cevabı verdi: Başkentten birlikler çıkarılacak. Önceki kabine ve meclis yeniden kurulacak. Hareketin elebaşları teslim edilecek ve Anayasa yürürlüğe sokulacak. Mahmut Paşa barış ile bu işin hal olmasını ümit etmekteydi.¹⁶

Zinovyev'in gelişmeleri detaylı bir şekilde anlatarak ve yorumlayarak yazdığı raporu 21 Nisan tarihlidir. Bu tarihe kadar olayları ve gelişmeleri yorumlayarak kendi bakış açısını da bu raporda ortaya koyar:

“... ”

Her ne kadar belirtilen hareket Müslüman din adamları tarafından hazırlanmış olsa da ancak düşünülmüş bir planın temelinde yapılmış bir hareketti. Bu plan bu hareketin başarıya ulaşmasını isteyen etkili önde gelen kişiler tarafından hazırlanmıştır. Bunun tartışmasız kanıtı, birliklerin konuşulduğu İstanbul'da bu hareketin aynı anda birden fazla noktada ortaya çıkması ve bir kerede son bulmasıdır.

Ayrıca yine şüphe yok ki tehlikeyi hissederek İttihat ve Terakki taraftarlarının büyük bir çoğunluğu zamanında gizlenebildiler ve bu sayede kurtulabildiler.

İttihat ve Terakki Partisinin kesin olarak desteği olan Hüseyin Hilmi Paşa Kabinesinin fikren desteği olamayacak bu Askeri hareket, amaç olarak ve sonuç olarak Sultanın otoritesini kurmak yönündedir. O zaman sadece geriye bu hareketin planın Yıldız'da yapıldığı sonucu kalmaktadır. Çok güvenilir bir kaynaktan öğrendim ki güya bu işte Sultanın dördüncü oğlu ve onun gözdesi olan Prens Burhaneddin başrolü üstlenmişler. Sultan tarafından önemli bir ödenek tahsis edilmiş. Bu ödenekten harekete katılan askerlere ödül verilmiş.

... Bildirdiğim gibi askerler ölçülü davrandılar. Herhangi bir yağma olayı olmadı. Sadece İttihat ve Terakki Kulübünün yeri yağmalandı. Ayrıca Komitelerin gazeteleri olan Tanin ve Şura-ı Ümmet gazetelerinin iki ana matbaası tahrip edildi.

Hareket sırasında ölenler ve yaralananlar hakkında kesin bilgi bulunmamaktadır. Ancak benim daha evvel size göndermiş olduğum rakamların oldukça üstünde olduğu söylenebilir.

¹⁵ “Телеграмма вице-консула в Адрианополе от 19 (6) апреля 1909 г.”, (КА, s. 37).

¹⁶ “Телеграмма управляющего гражданским агенством в Македонии от 20 (7) апреля 1909 г.”, (КА, s. 37).

Ancak kan dökülmesi bununla kalmadı. Geçen Perşembe günü ayın 2 (15)'sinde Asar-i Tevfik zırhlısının komutanı Ali Bey tayfalar ile birlikte yakalandı ve Yıldız'a getirildi ve burada öldürüldü. Bu konuyla ilgili şu söylentiler çıktı: Bu komutan Zırhlının silahlarının Yıldız'a getirilmesi emrini vermiş bunun sonucunda tayfalar Sultana ihanet ettiği için onun hakkından gelmek istemişler. Ancak bu bilgi teyid edilmedi. Bu olaya ilişkin bir başka söylenti ise Komutan tayfaların kişisel olarak intikamının kurbanı olmuş. Zira Askeri hareketin başladığı gün Komutan Marmara'ya açılmış ve bu şekilde gemi ekibinin harekette yer almasını engellemiş.

Daha sonra harekette yer alan taburların askerleri önceki Harbiye Nazırı Ali Rıza Paşa tarafından atanmış olan kendi subaylarının hakkından gelmeye başladılar. Öldürülen subayların sayısı hakkında kesin bilgiler bulunmamakla birlikte 30 kişiden az olmadığı ileri sürülüyor. Yararlananların sayısı çok daha fazladır. Bu suçların, merkezlerinin Askeri okulu bitiren bütün subayların hain olarak görüldüğü Yıldız olduğu Askeri harekâtın elebaşlarının göz yummaları olmadan yapılmış olması ihtimali çok zor.

Hüseyin Hilmi Paşa kabinesinin çekilmesinden sonra Sultan, önceki Hariciye Nazırı Tevfik Paşayı davet etti ve ona Sadrazamlığı teklif etti. Dürüst ancak enerjisi düşmüş olan Tevfik Paşa Abdülhamit'e bu karışık zamanda bu teklifi ret etmesinin önündeki tek engelin sadece vatanseverlik duygusu olduğunu söyledi.¹⁷ Harbiye Nazırı Yunanlıları yenen Ethem Paşa oldu. Hariciye Nazırı ise Rıfat Paşa oldu.

Askeri hareketin bastırılması için önlemler alınmasında ısrar eden I. Kolordu Komutanı Mahmut Muhtar Paşa topladığı askeri birimler onu terk edince kaçmak zorunda kaldı. Mahmut Muhtar Paşa'nın yerine Türk ordusunda oldukça tanınan Ferik Kazım Paşa getirildi. Önceki Sadrazam Kâmil Paşa Kazım Paşa'yı Harbiye Nazırı olarak tayin etmişti.

İkdam gazetesinin dünkü sayısında Prens Burhanettin imzasıyla şu açıklama yer aldı: "Bazı gazeteler tarafından yayılan güya Yıldız'da bulunan topçu birliği içerisinde olduğum ve beni ilgilendiren diğer duyumların tekHzip edilmesini rica ederim."¹⁸

İstanbul'da ortaya çıkan askerî hareketin elebaşları, kendileri tarafından yapılan tehlikeli bu teşebbüsün meyvelerinden sükûnet içinde faydalanma imkânını kullanma hesabında büyük bir hata yaptılar. Zira bu hareket hakkındaki bilgiler Selanik'e kadar ulaşmış ve burada bulunan İttihat ve Terakki Komitesi anayasayı mevcut tehlikeden kurtarmak için önlemler alınmasını gerekli görmüştür. İlk anlarda Komite içerisinde iki görüş ayrılığı vardı: Komitenin bazı üyeleri Yeni Osmanlı Kabinesi'ni ve Ahrar Fırkasını kabul

¹⁷ Bu konuda daha geniş bilgi için Bk.: Necati Çavdar, "Siyasi Denge Unsuru Olarak 31 Mart Vakası'nda

Ahmet Tevfik Paşa Hükûmeti", History Studies, Volume 3/1 (2011), s. 69-82.

¹⁸ "Депеша посла в Константинополе от 21 (8) апреля 1909 г. No 71.", (КА, s. 38).

ettiklerini dile getirmişler; ancak Komitenin diğer üyeleri İstanbul'a gecikmeden bir hareket yapılması gerektiğini savunmuşlardır. Bu fikri savunanlar üstünlük sağlamışlar ve bunun sonucunda Selanik'te ve Manastır'da askeri hareketin hazırlıklarına başlamışlardır.¹⁹

Şark Demir Yolları İdaresi yöneticilerinden tren istenmiş ve bununla birlikte eğer kendilerini dinlemezlerse öldürülecekleri tehdidinde bulunulmuştur. Alınan bu tedbir nedeniyle ilk askeri unsurlar Selanik ve Manastır'dan hareket etmişlerdir. Alınan kararlı önlemlerin taraftarları ilk anlarda II. Kolordu'nun kendi planlarına yardımcı olmaları hususundaki inançları oldukça zayıftı. Bu birliklerin ne düşündükleri hususunda Edirne'deki Rus Konsolos, Zinovyev'e İstanbul'daki harekâta katılma yönünde şüpheleri olduğunu bildirmişti ancak daha sonra gönderdiği bir başka telgrafla ayın 3'ünde Edirne'den demir yolu ile 4 Tabur Çatalca'ya hareket ettiğini öğrenmiştir.²⁰

Hiçbir savunmayla karşılaşmayan birlikler Çatalca hattındaki ana kale olan Hadım Köy Kalesi'ni ve buradaki topları ele geçirerek İstanbul'a doğru harekete geçtiler. 21 Nisan gününe kadar Küçükçekmece, Yeşilköy (Sanstefano), ve Makriköy (Bakırköy)'de küçük birlikler yerleştirilmişti. Zinovyev'in öğrendiğine göre, 20 Nisan'a kadar Çatalca'da 15000 kişi toplandı. İstanbul'a yapılacak olan hareket için 35000 kişi oluncaya kadar bu hareketin tarihi ileri atıldı. Bu tarihlerde Rus Büyükelçi bu askeri hazırlıkların sonucunu kestirememekte ve hatta böyle bir askeri müdahalenin olup olmayacağı sorusunu yönelttikten sonra bunun ancak daha sonra belli olacağını ifade etmektedir.²¹

Bu gelen orduyla İstanbul'da görüşmeler yapmak için birkaç girişim oldu. Önce Çatalca'ya asker ve din adamlarından oluşan bir heyet gönderildi. Bu heyetle hiç kimse görüşmek istemedi. Bundan sonra buraya Meclis'ten bir heyet geldi. Bu heyeteyse bu hareketin Anayasanın korunması, Meclis-i Mebusan'ın bağımsızlığı ve askeri harekâtı yapan elebaşlarının cezalandırılması için yapıldığı bildirildi. Sonuçta, üçüncü gün İzzet Paşa Çatalca'ya gelerek ordunun komutanları ile görüşmelere devam etti. Kendisinin İstanbul'a dönmesinden sonra Şark Demir Yolları idarecisine Harbiye Nazırı tarafından Başkente yaklaşmış olan birliklere iase verilmesi söylendi.²²

Ataşe Albay Holmsen ve Büyükelçilikte görevli Albay Şerbo Yeşilköy ve Küçükçekmece'yi 19 Nisan Pazartesi günü ziyaret ettiler. Bu ziyaretin ardından Zinovyev'e orada gördükleri küçük askeri birliklerin tamamen düzenli olduklarını ve kendilerini kusursuz gördüklerini ifade ettiler. Holmsen ve Şerbo,

¹⁹ “Депеша посла в Константинополе от 21 (8) апреля 1909 г. No 72.”, (КА, s. 40-41).

²⁰ Aynı yer.

²¹ Aynı yer.

²² Aynı yer.

sohbet etme imkânı buldukları genç subayların Sultan hakkında açıkça hiddetli bir şekilde fikirlerini söylediklerini ve Türkiye’de kanun düzeninin sağlanmasının ancak Abdülhamit’in tahtan indirilmesiyle mümkün olduğunu ima ettiklerini söylediler. 20 Nisan günü yeniden Yeşilköy’ü ziyaret eden Şerbo ise bazı farklı izlenimler getirmişti. Buna göre subayların kendine güveni azalmış ve kendilerini daha tutuk bir şekilde dile getirmekteydiler.²³

Makedonya ordusunun İstanbul’a yaklaştığına dair ilk haberler Başkent’teki Garnizon birlikleri içerisinde ruhun düşmesine ve Yıldız’da paniğe neden oldu. Ancak 20 Nisan günü Zinovyev’in aldığı haberlere göre Sultan biraz cesaretlendi ve direk olarak onun ordusunu kıskırtanların liderleri ile görüşmeler yaptı. Zinovyev her iki tarafın bir barış yapmalarını mümkün gibi görüyordu. Zira Makedonya ordusunun liderleri İstanbul’u ele geçirmek için yeterli malzemeye sahip değildi. Ayrıca İstanbul’da iki tümeden fazla asker bulunmaktaydı. Diğer taraftan ona göre Sultan’ın da, her iki taraftan Türk birliklerinin kendi aralarındaki bir silahlı çatışmaya neden olacak gelişmelerden çekinmemesi mümkün değildi.²⁴

Yine Zinovyev’in verdiği bilgilere göre, bu günlerde Sultan, Alman ve Avusturya Büyükelçilerini davet ederek onlarla ayrı ayrı uzunca görüşmüştü. Sadrazam, Avusturya Büyükelçisi Markiz Pallavicini’ye görüşmenin konusu hakkında bilgi vermesi ricasında bulundu. Ama Pallavicini bu isteğin karşılanmasının mümkün olmadığını söyleyince o vakit Osmanlı’nın Viyana Büyükelçisi bu görüşmenin konusu hakkında bilgi almak için Avusturya Harbiye Nazırı’na başvurulması hususunda görevlendirildi. Baron Erental, Reşit Paşa’ya Markiz Pallavicini’den henüz detaylı bir rapor almadığını sadece kısa bir telgraf aldığını söyledi. Bu telgrafa göre Avusturya Harbiye Nazırı şunları söylemişti:

“Sultan Avusturya Büyükelçisinden, Avusturya Hükûmetinin İstanbul’da toplanmış olan ordunun yeniden Makedonya’ya dönmesi için gerekli tedbirlerin alınmasını istemiş. Markiz Pallavicini ise Sultan Hazretlerine Avusturya’nın bu rolü üstlenemeyeceği cevabını vermiş. O vakit Sultan Avusturya Büyükelçisine, kendisinin İttihat ve Terakki Komitesinin Osmanlı üzerinde iktidarının kurulma perspektifini kabul etmeye hazır olduğunu ancak bunun kendisinin -cihat ilan etme hakkı ile birlikte-Halifeliliğinin devamı halinde olabileceğini bildirmiştir.”²⁵

23 Nisan gününe gelindiğinde İstanbul’da durum önceki gibi belirsizliğini korumaktaydı. Yayılan söylentilere göre Türk hükûmeti ile Makedonya ordusu önderleri arasında bir anlaşma yapılacaktı. Bu duyum mebuslar tarafından teyit edildi. Ancak ayın 22’sinde durum değişmişti. Burada bulunan bütün

²³ Aynı yer.

²⁴ Aynı yer.

²⁵ “Депеша посла в Константинополе от 21 (8) апреля 1909 г. No 74.”, (КА, s. 42).

mebuslar ve ayanlar Yeşilköy'e gelmiş ve burada yapılan gizli bir toplantıda söylenenlere göre Sultanın tahtan indirilmesi meselesini görüşmüşlerdi. İstanbul Garnizonu'nun halet-i ruhiyesi hakkındaki bilgiler çeşitliydi. Ancak 23 Nisan günü yapılan selamlıkta birlikler Sultanı eskiden olduğu gibi selamladılar. Zinovyev'in öngörüsüne göre sayısı 25000'i bulan Makedonya ordusu Yıldız'ı kuşatmak için hazırlıklar yapmaktaydı ve sadece uygun zamanı beklemekteydi.²⁶

Holmsen de 23 Nisan tarihli telgrafında yukarıdaki bilgileri teyit eder. Onun verdiği bilgilere göre de ayın 22'sinde Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan üyelerinin birlikte Yeşilköy'de Millî Meclisin çağrısı üzerine birlikte bir toplantı yapmış ve halka bir beyanname açıklamışlardı. Bu beyanname kendilerinin, tenkil müfrezesinin görüş ve eylemleri ile aynı fikirde olduklarını açıkladılar. Ataşenin verdiği bilgilere göre görüşmeler devam ediyor ama çözümün yakın bir zamanda sarayda olması beklenebilirdi.²⁷

Bu gelişmelerin ardından 24 Nisan sabahı erken saatlerde Makedonya ordusu şehri ele geçirdi. Saat 5.00'de ateş başlamıştı. İstanbul'daki birlikler tarafından ele geçirilmiş olan kışlalar alındı; Yıldız çevrildi. Zinovyev'in verdiği bilgilere göre, Makedonya ordusu komutanları ile Sultan arasında görüşmeler yapılıyordu. Ölü ve yaralıların sayısı çok fazlaydı. Hükûmet bulunmuyor ve asayiş, askeri birlikler tarafından sağlanıyordu. Bu gelişmelerden sonra Büyükelçi göreceli olarak yakın bir zaman için bir öngörü bildiremediğini ifade etmekteydi.²⁸

Zinovyev, bu gelişmelerden iki gün sonra yazdığı telgrafta ise Yıldız'da bulunan garnizonun uzaklaştırıldığını ve onun yerini Makedonya ordusu birlikleri adını bildirir. Onun verdiği bilgiler göre Sultan herkesçe terk edilmiş ve İstanbul'da kurulmuş olan *askeri diktatörlüğe* bağlı duruma getirilmişti. Şehir kuşatılmış durumdaydı. Askeri idareciler önceki askeri hareketin elebaşlarını ve bu harekete katılmış olanlara sert tedbirler alma niyetindeydiler.²⁹

Büyükelçi Zinovyev askeri harekâtın başlamasına ilişkin detaylı bilgileri 29 Nisan tarihli raporlarında kaleme almıştır. Onun bu raporlarda verdiği bilgiler ışığında gelişmeler şu şekilde yaşandı:

Makedonya ordusu komutanı III. Kolordu komutanı Mahmut Şevket Paşa Çatalca'ya geldiğinde İstanbul ile yapılan görüşmelerin bir fayda vermeyeceği kararına vardı ve Cuma günü ayın 23'ünde harekete başladı.³⁰

²⁶ “Телеграмма посла в Константинополе от 23 (10) апреля 1909 г. No 106.”, (КА, s. 43).

²⁷ “Донесение военного агента в Константинополе от 23 (10) апреля 1909 г. No 69.”, (КА, s. 43).

²⁸ “Телеграмма посла в Константинополе от 24 (11) апреля 1909 г. No 107.”, (КА, s. 44).

²⁹ “Телеграмма посла в Константинополе от 26 (13) апреля 1909 г. No 110.”, (КА, s. 44).

³⁰ “Депеша посла в Константинополе от 29 (16) апреля 1909 г. No 77.”, (КА, s. 45).

Aynı günün akşamında ordunun sol kanadı İstanbul'u çevirerek şehre hâkim bir mevki olan Kâğıthane tepeliklerini ele geçirdi. Bunun ardından çevredeki yerler ile Yıldız arasındaki iletişimi engellemek için Boğaza kadar küçük gözetleme noktaları oluşturdular.³¹

İstanbul'a yönelmiş olan ordunun sağ koluysa, hemen hemen hiçbir direnme ile karşılaşmadan şehrin bu kısmının sınırında bulunan Rami ve Davutpaşa kışlaları ile Yedikule'yi ele geçirdi. Daha sonra birliklere ayrılarak Galata ve Pera'ya giden sokaklardan hareket ettiler. Bâb-ı Âli binası yakınına gelmiş olan birlik burada bulunan askerlere ateş etti. Bu ateş yaklaşık 2 saat sürdü ve ancak topların yardımı ile buradaki direniş etkisiz hale getirilebildi. Galata ve Pera 24 Nisan'da (Cumartesi günü) sabah erken vakitlerde ele geçirildi. Saat 5.30'da ise Makedonya ordusu ile karakollarda ve büyük kışlalar Taşkışla ve Taksim Kışlasında bulunan askerler arasında başlayan çatışmalar nedeni ile şehir ateş sesleri ile doldu. Özellikle Taksim kışlası oldukça büyük bir mukavemet gösterdi. Kışlanın pencerelerinden birinden beyaz bir bayrak sallandı. Bu şekilde Garnizon görüşme yapma niyetinde olduğunu gösterdi. Ancak ateşle karşılık verildi ve onlarca asker öldü.³²

Topçu ateşi sonunda etrafı çevrilmiş olanların faydasız savunmalarının bitirilmesine neden oldu. Sabah saat 10'a doğru askerler kışlayı terk etmeye başladılar. Bu askerler ya teslim oluyorlardı veyahut kaçıyorlardı. Sonuç olarak ateş son buldu.³³

Aynı zamanda kısa bir direnişten sonra Boğazın kıyısında bulunan Topçu kışlası, Tophane de Makedonya Ordusu tarafından ele geçirildi. Pazar sabahı Nisan'ın 25'inde sabahın erken saatlerinde şehrin Asya kıyısına Haydar Paşa'ya 4 tabur gönderildi. Bu taburlar birkaç ateşten sonra Selimiye Kışlasını ele geçirmeyi başaran birliklerin taburlarıydı.³⁴

Şehrin ele geçirilişi sırasında ordunun ana güçleri Yıldız'a yönlendirilmişti. Garnizon burada bulunan bütün cephaneyi ele geçirmiş ve burayı sonuna kadar savunma niyetindeydi. Askeri idareciler, bu garnizona karşı bir askeri hareketi uygun bulmadılar. Ama Sarayda bulunan Sadrazam Tevfik Paşa ve Harbiye Nazırı Ethem Paşa büyük bir gayret göstererek Sultan Abdülhamit'i koruyanların hiddetini azaltmayı ve Yıldız'ı boşaltmalarına ikna etmeyi başardılar. Bundan sonra da Yıldız, Makedonya ordusu taburları tarafından ele geçirildi.³⁵

³¹ “Депеша посла в Константинополе от 29 (16) апреля 1909 г. No 77.”, (КА, s. 45-47).

³² Aynı yer.

³³ Aynı yer.

³⁴ Aynı yer.

³⁵ Aynı yer.

26 Nisan Pazartesi günü Sultan'ın yakınlarının Yıldız Sarayı'ndan uzaklaşması için emir verildi. Bunlardan bazıları tutuklandı. Söylendiğine göre bunlar Sultanın entrikalarında yer almaktan şüphelendikleri için mahkemede yargılanacaklardı.³⁶

Şehirde asayişin sağlaması için askeri yetkililer tarafından çok etkili önlemler alındı. Evvelden polis görevlerini bilen yabancı subayların yönetiminde 500 Makedon Jandarma çağrılarak olağanüstü hal ilan edildi. Alınan bu önlemler sayesinde Pera ve Galata'da bir kez dahi asayiş bozulmadı. Büyükelçiliklerin ve misyonların korunması için birkaç subayla birlikte askeri lise öğrencileri görevlendirildiler. 45 kişi Rus Büyükelçiliğinin emrine tahsis edildi.³⁷

Kaçmış veya saklanmış olan İstanbul Garnizonu askerlerinin takip ve yakalanması için önemli tedbirler alındı. Aynı zamanda askeri hareketin hazırlanmasında rolü olduğu düşünülen özellikle hoca ve softalar da takibe uğramakta ve aranmaktaydılar. Bu hocalardan onlarca takipten kurtulmak için gizlendiler. Bu gizlenenler İstanbul'da Fatih Camii'nde bulunurken buraya saldıran askerler tarafından öldürüldüler.³⁸

Teslim olan ve yakalanan askerler 3. Kolordu'nun çeşitli birimlerine yerleştirilmek üzere Makedonya'ya gönderiliyorlardı. Sadrazam'ın Rus Büyükelçisi'ne söylediğine göre bu askerleri yol yapımında kullanacaklardı.³⁹

Zinovyev'in elinde toplanmış olan ön bilgilere göre birlikler arasında gerçekleşen çarpışmalar sırasında 1200 ölü ve 2000 civarında yaralı vardı. Zinovyev Makedonya Birliğinin İstanbul'a girmesinden önce şehirde bir söylenti çıktığını belirtmekte ve bu söylentiye göre Boğaz'da demir atmış olan Osmanlı Savaş gemilerinin komutanları güya Sultanın tarafındaymışlar ve Yıldız'a bir saldırı olur ise şehre ve yabancı ülkelerin Büyükelçiliklerine ateş edecek ve böylece yabancıları meseleye dâhil olmalarını sağlayacaklarmış. Ancak İstanbul'un Makedonya Birliği tarafından ele geçirilmesi arifesinde Tümamiral Sir Douglas Gamble, gemi komutanlarını Yeşilköy'e gitmelerini ikna etmeyi başarmış. Bu komutanlar Yeşilköy'de toplanan mebuslara ve ayanlara Makedonya birliği ile birlikte Kanun-i Esasi'yi koruyacaklarını kesin olarak ifade ettiler.⁴⁰

Yukarıda belirtildiği üzere, ayın 22'sinde Perşembe günü Yeşilköy'e nakledilerek mebuslar ve ayanlar *Millet Meclisi*'ni oluşturdu. Bu meclis

³⁶ Aynı yer.

³⁷ Aynı yer.

³⁸ Aynı yer.

³⁹ Aynı yer.

⁴⁰ Aynı yer.

kendisini en üst idari müessese olarak ilan etti. Ve daha sonra Abdülhamit'in kaderi hakkındaki meseleyi görüşmek üzere gizli celselere başladı.⁴¹

İstanbul'un Makedonya ordusu tarafından ele geçirilmesinden sonra Meclis şehre geldi ve ayın 27'sinde Salı günü gizli celsede kesin olarak Abdülhamit'in tahtan indirilmesi meselesini karara bağladı. Ayanlar arasında en yaşlı olan Gazi Ahmet Muhtar Paşa ve Mebus Talat Bey'e Şeyhülislam Ziyaeddin Efendi ve Fetva Emimi Muhammed Nuri Efendi'ye kanun gücüyle alınan kararın bildirilmesi için davet edilme görevi verildi.⁴²

Toplantıya gelen bu iki din adamı Meclis üyeleriyle toplantıdan sonra fetva hazırladılar. Bu fetvada Sultan'dan ya çekilmesi eğer olmaz ise tahtan indirilmesi belirtilmişti. Meclis bu sonuncu tedbiri yani Abdülhamit'in tahtan indirilmesi fikrini beyan etti.⁴³ Sonuç olarak, Şeyhülislam'ın fetvası okundu ve daha sonra oy birliğiyle Abdülhamit halifelik ve sultanlık unvanlarından yoksun bırakıldı. Mehmet Reşad Efendi ise Sultan V. Mehmet adı ile Halife ve Sultan ilan edildi.⁴⁴

Daha sonra yeni Sultan'a seçildiği ve Abdülhamit'e de tahttan indirildiğini haber vermek üzere iki mebus seçildi.⁴⁵ Abdülhamit kendisine gönderilen heyeti kabul etti ve heyete kendi iktidarı zamanında bütün gairesinin Tanrı tarafından kendine emanet edilmiş bu ülkenin hayrı için olduğunu ancak şimdi kendi yerine geçen 30 yıldan fazla koruduğu kardeşi Reşat Efendi'nin bu ülkeyi koruyacağını ümit ettiğini söyledi. Daha sonra kendi hayatını tehdit eden bir şey olup olmadığını öğrenmek istedi. Kendisine halkın onun hayatına kefil olduğu cevabı verildi. Daha sonra Abdülhamit, Sultan Murat'ın hayatının sonuna kadar yaşadığı Çırağan sarayına yerleşmek istediğini söyledi. Mebuslar bu konu hakkında herhangi bir direktif almadıklarını ifade ettiler.⁴⁶

Yeni Sultan'ı selamlamak üzere gönderilen Heyet, Meclisin iki yardımcısından Talat bey ve Aristidi Paşa; Rodosto Mebusu Babikyan Efendi, ve Ayan üyeleri Gazi Ahmet Muhtar ve İsmail Efendi'den oluşmaktaydı. Sultan Mehmet heyeti oldukça iyi karşıladı ve geleneklere uygun olarak, biat töreninin yapılması gereken veya Sultanın ilan edilmesi için yapılan tören için ve Nazırların, Meclis-i Mebusan ve Ayan üyelerinin, askeri ve sivil ileri gelen memurların toplandığı Seraskerliğe geçti.⁴⁷

⁴¹ “Депеша посла в Константинополе от 29 (16) апреля 1909 г. No 78.” (КА, s. 47-49).

⁴² Aynı yer.

⁴³ Aynı yer.

⁴⁴ “Депеша посла в Константинополе от 29 (16) апреля 1909 г. No 79.” (КА, s. 49).

⁴⁵ “Депеша посла в Константинополе от 29 (16) апреля 1909 г. No 78.” (КА, s. 47-49).

⁴⁶ Aynı yer.

⁴⁷ Aynı yer.

Bu seremoni için Sultan abdest aldı ve şeriata ve anayasaya sadık kalacağına dair yemin ettikten sonra kendisi için hazırlanmış olan tahta oturdu. Bundan sonra Nakibüleşraf dua etti.⁴⁸ Bu törenin son bulmasıyla Sultan, Hz. Muhammed'in hırkasının bulunduğu Topkapı Sarayı'na gitti ve saat 6'ya doğru kendi kalacağı yer olarak seçtiği Dolmabahçe sarayına döndü.⁴⁹

Şehzade Reşat Efendi kendi kardeşinin ülkeyi yönettiği zamanlarda, aile üyeleri ve az sayıdaki hizmetliler etrafındaydı. Yıldız'a komşu kendi evinde yaşardı ve gözetim altında tutulurdu. Yabancıların ona gelişi tamamen yasaktı ve her kesimden Türkler ona yardım etme şüphesi doğmasın diye onun evinin yakınından geçmekten kaçınırdı. Bütün bunların sonunda Şehzade Reşat hakkında halk arasında hem fiziksel hem de ruhsal olarak güçsüz bir insan imajı oluşmuştu. Sultan olarak ilk görünüşü bu ön yargıyı dağıttı. Seraskere gelen Reşat canlı bir şekilde biat töreninin yapılacağı binanın üçüncü katına çıktı. Burada bulunan kişilere birkaç dostane söz dile getirdi ve burada bulunanlar üzerinde olumlu bir izlenim bıraktı.⁵⁰

Zinovyev'e göre yönetimde yaşanan bu değişim başkent halkı arasında bayram havası yarattı. Halkta bu duygunun oluşması yeni sultana olan inançtan değil 33 yıl boyunca Türkiye'de hâkim olan ve dayanılamayacak Sultan Hamit rejiminin son bulmasından kaynaklanmaktaydı.⁵¹

Makedonya Ordusu tarafından henüz İstanbul ele geçirilmeden Sadrazam Tefik Paşa diğer Nazırlar ile birlikte görevden ayrılmak istediklerini ifade etmişlerdi ancak kanuni müesseseler buna müsaade etmemişti. Sultan Mehmet, Tefik Paşa'ya hem kendisinin hem de kabinedeki nazırların kendi sorumluluklarını yerine getirinceye kadar görevlerine devam etmelerini istedi.⁵²

Bu gelişmelerden sonra İstanbul'da üst idare 3. Kolordu komutanı Mahmut Şevket Paşa elinde toplanmış durumdaydı. Hem Başkentte hem de yakın çevrede asayiş için gerekli tedbirleri alma kontrolü Mahmut Şevket Paşa üzerinde toplanmıştı.⁵³

Salıyı Çarşamba'ya bağlayan gece Abdülhamit trenle Selanik'e gönderildi. Abdülhamit burada Selanikli zengin tüccar Musevilerine ait Alatini Köşküne yerleştirildi. Onunla birlikte 2 küçük oğlu, hareminden 11 kadın, az sayıda hizmetli ve aynı zamanda askeri bir konvoy da gönderildi. Bütün bu gelişmeler

⁴⁸ Aynı yer.

⁴⁹ Aynı yer.

⁵⁰ Aynı yer.

⁵¹ Aynı yer.

⁵² Aynı yer.

⁵³ Aynı yer.

ile ilgili emirler Makedonya Ordusu komutanı Mahmut Şevket Paşa tarafından Nazır'a danışmadan verilmişti.⁵⁴

Rusya'nın Selanik Konsolosu Kohmanskiy'in İstanbul Büyükelçisi'ne çektiği telgrafta 28 Nisan akşam saatlerinde Selanik'e büyük bir koruma ile haremının bir bölümü ile birlikte tahtan indirilmiş olan Abdülhamit'in getirildiğini bildirdi. Burada şehir dışında bir köşke yerleştirilmişlerdi. Onun verdiği bilgilere göre Abdülhamit'tin gelişi herhangi bir gösteri olmasını engellemek üzere halktan çok gizli tutuldu ve her şey sükûnet içinde gerçekleşti.⁵⁵

Zinoviyev'in 7 Mayıs tarihli telgrafı'nda verdiği bilgilere göre son darbenin sonucunda İstanbul'da oluşan durum oldukça belirsizdi. 30 yıldan fazla ülke yönetiminde geçirmiş olan Sultan bütün tecrübelerinden yoksun bırakılmış ve pasif bir role büründürülmüştü. İttihat ve Terakki Komitesi öncelikli olarak kendi eski egemenliğini yeniden kurmak için çalışıyordu. Bunun için Sadrazam Tevfik Paşa yerine Hüseyin Hilmi Paşa getirildi. Komitenin emretmesi ile sarayın özel yapısı düzenlendi. Ancak bu Sultanın hoşuna gitmemişi. Başkentteki asayişin sağlanması III. Kolordu komutanı Mahmut Şevket paşanın idaresi altında toplandı. Mahmut Şevket Paşa gerici hareketin elebaşlarını aktif bir şekilde takip ediyordu.⁵⁶

Rus Büyükelçilik ikinci Dragomanı Mantelştam ise bu gelişmeleri değerlendirirken Sultanın tahtan indirilmesinden sonra Genç Türklerin durumunun oldukça güçlendiğini ifade ettikten sonra, görünüşte herhangi bir temele yaslanmasa da Osmanlının yıkılışın arifesinde olduğunun genel bir kanı olarak bulunduğunu belirtir. Ona göre Ancak İngilizlerin kaybettiği pozisyonu ele geçirme hesaplarını yapan Almanlar Avusturyalılar ile birlikte buna inanmamaktaydılar ve bu amaç için Avusturya ve Alman diplomatları görünür bir şekilde Jön Türklere yakınlaştılar. Bu düşüncesini desteklemek için Mantelştam henüz *iç savaş* zamanında Jön Türk ordusu Yeşilköy'de iken Kont Deym, Avusturya Büyükelçiliği başkâtibi ve diğer diplomatların Jön Türk Ordusu birliklerinin ana yerleşkesini birçok kez ziyaret ettiklerini belirtir. Zira Onlar Jön Türklerin sonuçta başarılı olacaklarına inanarak bunu yapmışlardı. Bunları belirten Mantelştam şimdilik Alman ve Avusturyalı diplomatların Jön Türklere yaptıkları *cihvelerin* başarılı bir sonuç doğurmadığını da belirtir.⁵⁷

⁵⁴ Aynı yer.

⁵⁵ "Телеграмма управляющего ген. Консульством в Салониках от 29 (16) апреля 1909 г.",(KA, s. 51).

⁵⁶ "Телеграмма посла в Константинополе от 7 Мая (24 апреля) 1909 г. No 126.",(KA, s. 51).

⁵⁷ "Выписка из частного письма второго драгомана посольства в Константинополе Мандельштама от 8 мая (25 апреля) 1909 г.",(KA, s. 51-52).

Mantelştam'ın görüşüne göre şu an daha sonra Rusya için İstanbul'da sağlam bir pozisyon ve etki alanı oluşturmak için çok uygun bir zamandı. Bu nedenden ötürü genç Türkiye ile Rusya ilişkilerine kötü yansiyacak her türlü davranıştan uzak durulması gerekmektedir.⁵⁸

Sonuç

Rus diplomatların gözüyle, 31 Mart günü yaşananlar, İttihat ve Terakki Partisi'nin şer'i hükümleri çiğnemekte olduklarını düşünen alt tabaka Müslüman din adamlarının propagandası neticesinde ortaya çıkmış olsa da önde gelen kişiler tarafından hazırlanmış bir plan çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Belgelerde buna kanıt olarak İstanbul'da gerçekleşen olayların aynı anda birden fazla noktada ortaya çıkması ve bir kerede son bulması gösterilmiştir. Ayrıca olayları gerçekleştirenler, istemedikleri İttihat ve Terakki taraftarlarını önceden belirlemişlerdi. Yaşanan gelişmelerin kime yaradığı sorusundan hareketle, olayın Yıldız'ı işaret ettiği de belgelere yansımıştır. Zira bu hareket Sultan'ın otoritesini tesis etmek amaçındaydı ve Sultan yeniden önemli bir güç elde etmişti. Rus diplomatlar olayların gelişimini yorumlayarak bir sonuca varmıştı. Bu çerçevede eski düzenin sağlanması isteği, Sultan'ın otoritesinin yeniden tesisi amacının güdülmesi, İstanbul'da çıkan söylentilere göre para tahsis edilmesi gibi gelişmeler bu olayın patlak vermesinde Yıldız'ın rolü olduğu kanaatini doğurmuştu. Rus diplomatlar ayrıca, Ahrar Partisi'ni de olaylarla irtibatlandırmıştı.

Diplomatik yazışmalara yansıyan bilgilere göre, İttihatçılar olayın çıkmasından hemen sonra, her ne kadar farklı görüşler olsa da, sert tedbirlerin alınması ve Sultan Abdülhamit'in tahttan indirilmesi hususunda kararlıydılar. Sultan'ın öldürülmesi dahi dile getirilmişti. Nitekim belgelere göre, Makedonya'daki Komitede iki görüş ortaya çıkmıştı. Bunlardan birincisi yeni partilerle anlaşmaya eğilimli ve nazırlıkların koalisyonla oluşturulması görüşü, diğeri ise Mahmut Paşa ve subaylarca savunulan görüş ki bu da hareketin sert tedbirler ile bastırılması, geçici bir askeri diktatörlüğün kurulması ve isyancıların tamamen tenkil edilmesiydi. Bu son görüş öne çıkmış ve Komite üyeleri Selanik'te ve Manastır'da askeri hareketin hazırlıklarına başlamıştı. Rus diplomatlarına göre 31 Mart isyanı İttihatçılar açısından beklenmedik bir durumdu ve hiçbir tedbir alınmamıştı.

Sultan Abdülhamit'in olaylar karşısındaki tutumuna dair Rus diplomatik belgelerine yansıyan bilgilere göre her ne kadar olayın çıkışı Yıldız'ı işaret etse de Sultan, her iki taraftan Türk birliklerinin kendi aralarındaki bir silahlı çatışmayı istememekte ve bundan çekinmekteydi. Ayrıca Makedonya ordusunun İstanbul'a yaklaştığına dair ilk haberler Başkent'teki Garnizon birlikleri

⁵⁸ Aynı yer.

içerisinde moral bozukluğu yaratmış ve Yıldız'da da paniğe neden olmuştu. Sultan, Avusturya Büyükelçisinden, Avusturya Hükûmetinin İstanbul'da toplanmış olan ordunun yeniden Makedonya'ya dönmesi için gerekli tedbirlerin alınmasını istemiş, fakat Markiz Pallaviçini ise Abdülhamit'e Avusturya'nın bu rolü üstlenemeyeceği cevabını vermişti. O vakit Sultan Avusturya Büyükelçisine, İttihat ve Terakki Komitesinin Osmanlı üzerinde iktidarının kurulma perspektifini kabul etmeye hazır olduğunu, ancak bunun kendisinin -Cihat ilan etme hakkı ile birlikte- Halifeliğinin devamı halinde olabileceğini bildirmişti. Daha sonra Abdülhamit kendisine tahtan indirildiği haberini vermek üzere gönderilen heyete kendi iktidarı zamanında bütün gairesinin Tanrı tarafından kendine emanet edilmiş bu ülkenin hayrı için olduğunu ancak şimdi kendi yerine geçen 30 yıldan fazla koruduğu kardeşi Reşat Efendi'nin bu ülkeyi koruyacağını ümit ettiğini ifade etmiştir.

Raporlarda, tahta geçen Sultan V. Mehmet Reşat hakkında da bazı ilgi çekici tespit ve yorumlar bulunmaktadır. Buna göre Şehzade Reşat Efendi kendi kardeşinin ülkeyi yönettiği zamanlarda, aile üyeleri ve az sayıdaki hizmetliyle yaşamaktaydı. Yıldız'a komşu kendi evinde ikamet eder ve gözetim altında tutulurdu. Yabancıların ona gelişi tamamen yasaktı ve her kesimden Türkler ona yardım etme şüphesi doğmasın diye onun evinin yakınından geçmekten bile kaçınırdı. Bütün bunların sonunda Şehzade Reşat hakkında halk arasında hem fiziksel hem de ruhsal olarak güçsüz bir insan imajı oluşmuştu. Sultan olarak ilk görünüşü bu ön yargıyı dağıtmıştı. Seraskere gelen Reşat canlı bir şekilde biat töreninin yapılacağı binanın üçüncü katına çıkmış ve burada bulunan kişilere dostane sözler söyleyerek burada bulunanlar üzerinde olumlu bir izlenim bırakmıştı.

Son olarak, Rus diplomatların bahse konu gelişmelerin Osmanlı Devleti'ne muhtemel etkileri üzerine yorumları da kısaca şöyledir: Son darbenin sonucunda İstanbul'da oluşan durum oldukça belirsizdi. 30 yıldan fazla ülke yönetiminde geçirmiş olan Sultan bütün tecrübelerinden yoksun bırakılmış ve pasif bir role büründürülmüştü. İttihat ve Terakki Komitesi öncelikli olarak kendi eski egemenliğini yeniden kurmak için çalışıyordu. Sultanın tahtan indirilmesinden sonra ise Genç Türkler oldukça güçlenmişti. Bu sıralarda Osmanlının yıkılışın arifesinde olduğu genel bir kanı olarak kabul görmüştü. Ancak İngilizlerin kaybettiği pozisyonu ele geçirme hesaplarını yapan Almanlar ve Avusturyalılar buna inanmamaktaydılar. Görünür bir şekilde Jön Türkler'e yakınlaşmışlardı. Fakat şimdilik Alman ve Avusturyalı diplomatların Jön Türkler'e yakınlaşmaları onlar açısından olumlu bir sonuç doğurmamıştı. Rusya açısından ise oluşan bu siyasi ortam daha sonra Osmanlı Devleti ile ilişkilerinde sağlam bir pozisyon edinmesi bakımından olumlu bir hava yaratmıştı. Bu nedenle Rusya, Türk-Rus ilişkilerine olumsuz yansıtacak her türlü davranıştan uzak durmalıydı.

Kaynaklar

Yayımlanmış Arşiv Kaynakları

- РОПОВ А. (1931) Turetskaya Revolutsiya 1908–1909 [Türk İhtilali 1908-1909], *Krasny Arhiv*, T.2(45), Moskova, ss.27-52.'da Yayımlanmış Belgeler:
- Telegramma posla v Konstantinopole ot 13 aprelya (31 Marta) 1909 г. No 74. [İstanbul Büyükelçisinin 13 Nisan (31 Mart) 1909 Tarihli Telgrafı] (Телеграмма посла в Константинополе от 13 апреля (31 марта) 1909 г. No 74.)
- Depeşa posla v Konstantinopole ot 14(1) aprelya 1909 g. No. 68. [İstanbul Büyükelçisinin 14 (1) Nisan 1909 Tarihli Raporu] (Депеша посла в Константинополе от 14 (1) апреля 1909 г. No 68.)
- Telegramma posla v Konstantinopole ot 15 (2) aprelya 1909 г. No 77. [İstanbul Büyükelçisinin 15(2) Nisan 1909 Tarihli Telgrafı] (Телеграмма посла в Константинополе от 15 (2) апреля 1909 г. No 77.)
- Telegramma upravlyayuşego grajdanskim agenstvom v Makedonii ot 15 (2) aprelya 1909. [Makedonya Ataşesinin 15 (2) Nisan 1909 Tarihli Telgrafı] (Телеграмма управляющего гражданским агенством в Македонии от 15 (2) апреля 1909.)
- Doneseniye voyennogo agenta v Konstantinopole ot 16 (3) aprelya 1909g. No. 60. [İstanbul Askeri Ataşesinin 16(3) Nisan 1909 Tarihli Raporu] (Донесение военного агента в Константинополе от 16 (3) апреля 1909 г. No 60.)
- Telegramma posla v Konstantinopole ot 17(4) aprelya 1909 г. No 93. [İstanbul Büyükelçisinin 17 (4) Nisan 1909 Tarihli Telgrafı] (Телеграмма посла в Константинополе от 17 (4) апреля 1909 г. No 93.)
- Telegramma upravlyayuşego grajdanskim agenstvom v Makedonii ot 17 (4) aprelya 1909. [Makedonya Ataşesinin 17 (4) Nisan 1909 Tarihli Telgrafı] (Телеграмма управляющего гражданским агенством в Македонии от 17 (4) апреля 1909)
- Telegramma posla v Konstantinopole ot 18(5) aprelya 1909 г. No 95. [İstanbul Büyükelçisinin 18(5) Nisan 1909 Tarihli Telgrafı] (Телеграмма посла в Константинополе от 18 (5) апреля 1909 г. No 95.)
- Telegramma voyennogo agenta v Konstantinopole ot 18(5) aprelya 1909 г. No 62. [İstanbul Askeri Ataşesinin 18(5) Nisan 1909 Tarihli Telgrafı] (Телеграмма военного агента в Константинополе от 18 (5) апреля 1909 г. No 62.)

- Telegramma vitse-konsula v Adrianapole ot 19(6) aprelya 1909 g. [Edirne Konsolos Yardımcısının 19(6) Nisan 1909 Tarihli Telgrafı] (Телеграмма вице-консула в Адрианополе от 19 (6) апреля 1909 г.)
- Telegramma upravlyayuşego grajdanskim agenstvom v Makedonii ot 20 (7) aprelya 1909. [Makedonya Ataşesinin 20 (7) Nisan 1909 Tarihli Telgrafı] (Телеграмма управляющего гражданским агенством в Македонии от 20 (7) апреля 1909.)
- Depeşa posla v Konstantinopole ot 21(8) aprelya 1909 g. No 71. [İstanbul Büyükelçisinin 21 (8) Nisan 1909 Tarihli Raporu] (Депеша посла в Константинополе от 21 (8) апреля 1909 г. No 71.)
- Depeşa posla v Konstantinopole ot 21(8) aprelya 1909 g. No 72. [İstanbul Büyükelçisinin 21 (8) Nisan 1909 Tarihli Raporu] (Депеша посла в Константинополе от 21 (8) апреля 1909 г. No 72.)
- Depeşa posla v Konstantinopole ot 21(8) aprelya 1909 g. No 74. [İstanbul Büyükelçisinin 21 (8) Nisan 1909 Tarihli Raporu] (Депеша посла в Константинополе от 21 (8) апреля 1909 г. No 74.)
- Telegramma posla v Konstantinopole ot 23(10) aprelya 1909 g. No 106. [İstanbul Büyükelçisinin 23 (10) Nisan 1909 Tarihli Telgrafı] (Телеграмма посла в Константинополе от 23 (10) апреля 1909 г. No 106.)
- Doneseniye voyennogo agenta v Konstantinopole ot 23(10) aprelya 1909 g. No 69. [İstanbul Askeri Ataşesinin 23(10) Nisan 1909 Tarihli Raporu] (Донесение военного агента в Константинополе от 23 (10) апреля 1909 г. No 69.)
- Telegramma posla v Konstantinopole ot 24(11) aprelya 1909 g. No 107. [İstanbul Büyükelçisinin 24 (11) Nisan 1909 Tarihli Telgrafı] (Телеграмма посла в Константинополе от 24 (11) апреля 1909 г. No 107.)
- Telegramma posla v Konstantinopole ot 26(13) aprelya 1909 g. No 110. [İstanbul Büyükelçisinin 26 (13) Nisan 1909 Tarihli Telgrafı] (Телеграмма посла в Константинополе от 26 (13) апреля 1909 г. No 110.)
- Depeşa posla v Konstantinopole ot 29(16) aprelya 1909 g. No 77. [İstanbul Büyükelçisinin 29 (16) Nisan 1909 Tarihli Raporu] (Депеша посла в Константинополе от 29 (16) апреля 1909 г. No 77.)
- Depeşa posla v Konstantinopole ot 29(16) aprelya 1909 g. No 78. [İstanbul Büyükelçisinin 29 (16) Nisan 1909 Tarihli Raporu] (Депеша посла в Константинополе от 29 (16) апреля 1909 г. No 78.)
- Depeşa posla v Konstantinopole ot 29(16) aprelya 1909 g. No 79. [İstanbul Büyükelçisinin 29 (16) Nisan 1909 Tarihli Raporu] (Депеша посла в Константинополе от 29 (16) апреля 1909 г. No 79.)

Telegramma upravlyayuşego gen. Konsulstvom v Salonikah ot 29 (16) aprelya 1909 g. [Selanik Konsolosu'nun 29(16) Nisan 1909 Tarihli Telgrafı] (Телеграмма управляющего ген. Консульством в Салониках от 29 (16) апреля 1909 г.)

Telegramma posla v Konstantinopole ot 7 Maya (24 aprelya) 1909 г. No 126. [İstanbul Büyükelçisinin 7 Mayıs (24 Nisan) 1909 Tarihli Telgrafı] (Телеграмма посла в Константинополе от 7 Мая (24 апреля) 1909 г. No 126.)

Vıpiska iz çastnogo pisma vtorogo dragomana posolstva v Konstantinopole Mandelştama ot 8 Maya (25 aprelya) 1909 g. [İstanbul Büyükelçiliği ikinci dragomanı Mandelştam'ın 8 Mayıs (25 Nisan) tarihli özel mektubundan bir bölüm] (Выписка из частного письма второго драгомана посольства в Константинополе МАНДЕЛЬШТАМА от 8 мая (25 апреля) 1909 г.)

Kitaplar ve Makaleler

AHMAD Feroz (1999) *İttihat ve Terakki 1908-1914*, 5. Baskı, Çev.: Nuran Yavuz, Kaynak Yayınları, İstanbul.

AKŞİN Sina (1972) *31 Mart Olayı*, Sinan Yayınları, Ankara.

----- (2001) *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge Kitabevi, Ankara.

ALİYEV G. Z.(1972) *Turtsiya v Period Pravleniya Mladoturok (1908-1918 gg.)* [Genç Türkler İdaresi Döneminde Türkiye (1908-1918)], AN SSSR, Nauka, Moskva.

BAYUR Yusuf Hikmet (1991) *Türk İnkılabı Tarihi*, C.I-Kısım II, TTK Yayınları, Ankara.

ÇAKIR Fatma (2014) *Hüseyin Câhid'in Tanin'deki Makalelerine Göre 31 Mart Olayı*, Yüksek Lisans Tezi. Karadeniz Teknik Ü., Trabzon.

ÇAVDAR Necati (2011) Siyasi Denge Unsuru Olarak 31 Mart Vakası'nda Ahmet Tefik Paşa Hükûmeti, *History Studies*, Volume 3/1, ss. 69-82.

ÇAYCI Muhammet Emin (2009) *Osmanlı Basınında 31 Mart Olayı*, Yüksek Lisans Tezi., Dokuz Eylül Ü., İzmir.

DANIŞMEND İsmail Hami (1986) *Sadrazam Tefik Paşa'nın Dosyasındaki Resmî ve Hususî Vesikalara Göre: 31 Mart Vakası*, İstanbul Kitabevi, İstanbul.

KANSU Aykut (2016) *İttihatçuların Rejim ve İktidar Mücadelesi 1908-1913*, Çev.: Selda Somuncuoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul.

KARAL Enver Ziya (basım yılı belirtilmemiş) *Osmanlı Tarihi (İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı)*, C. V. TTK Yayınları, (Basım yeri belirtilmemiş).

KNIGHT Edward F. (2010) *Jön Türkler ve II. Abdülhamid*, Çev.: Sabiha Deniz, Kariyer Yayınları, İstanbul.

- KODAMAN Bayram; Ünal Mehmet Ali (1996) *Son Vak'anüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi II. Meşrutiyet Olayları (1908-1909)*, TTK Yayınları, Ankara.
- ÖZCAN Azmi (2007) Otuzbir Mart Vak'ası, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 34, Diyanet Vakfı Yayınları. İstanbul, ss. 9-11.
- TİRYAKİ Yunus Emre (2014) *Hatıralarda II. Meşrutiyetin İlanı ve 31 Mart Vak'ası*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Ü., Ankara.
- TÜRKMEN Zekeriya (1989) *Hareket Ordusu ve Mahmud Şevket Paşa*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Ü., İstanbul.
- UNAT Faik Reşit (1985) *İkinci Meşrutiyatin İlanı ve Otuzbir Mart Hâdisesi, II. Abdülhamid'in son Mabeyn Başkatibi Ali Cevat Beyin Fezleke'si*, TTK Yayınları, Ankara.
- YILDIZ Sıddık (2006) *Çıkışından Bastırılmasına Kadar 31 Mart İsyamı*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Ü., Ankara